Uwarunkowania społeczne MSP

dr hab. S. Mrozowska prof. UG &
dr B. Kijewska

SEAPLANSPACE

Interreg South Baltic

EUROPEAN UNION

European Regional Development Fund

2

Zrównoważony rozwój

„Rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie” – z raportu UNCED

SEAPLANSPACE

Agenda

1. Społeczna perspektywa MSP
2. Proces i komponenty zaangażowania interesariuszy
3. Konflikty społeczne na tle tworzenia i implementacji MSP
4. Społeczna percepcja ryzyka
5. Wybrane konflikty społeczne na tle wdrażania MSP

SEAPLANSPACE

Co to jest społeczno-kulturowy wymiar MSP?

1. Korzyści niematerialne
2. Umiejętność korzystania z morza
3. Ludzie morza
4. Postawy i postrzeganie
5. Dobre samopoczucie
6. Dziedzictwo kulturowe
7. Pejzaż morski
8. Działalność człowieka
9. Wartości społeczne (pieniężne i niepieniężne)
10. Demografia

SEAPLANSPACE

Społeczno-kulturowy wymiar MSP

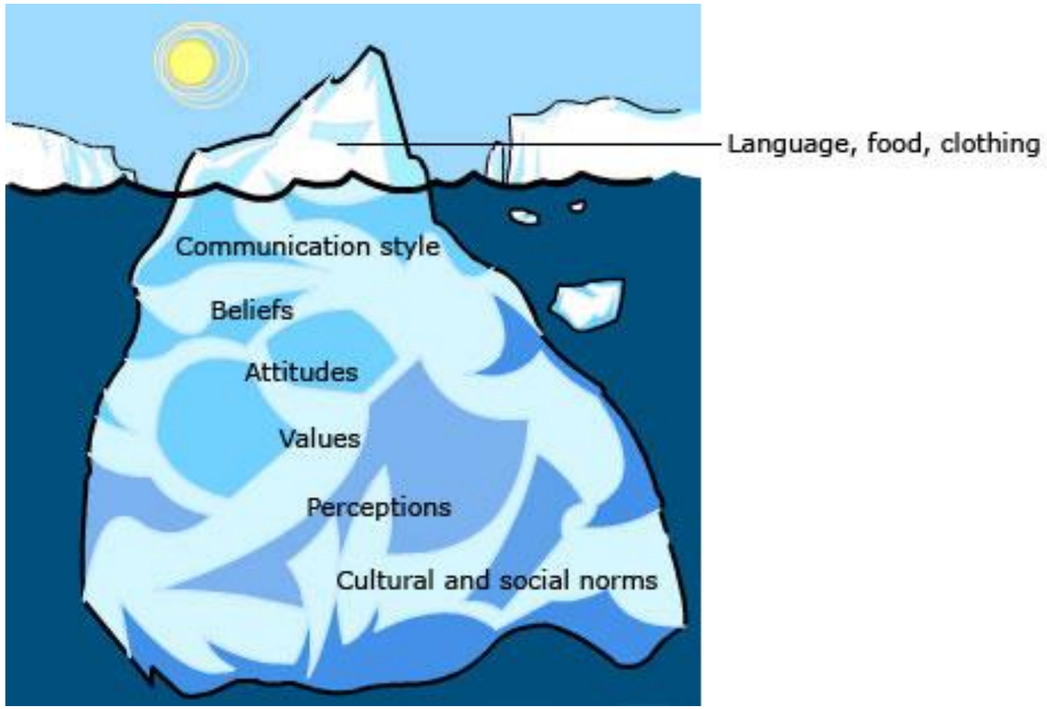

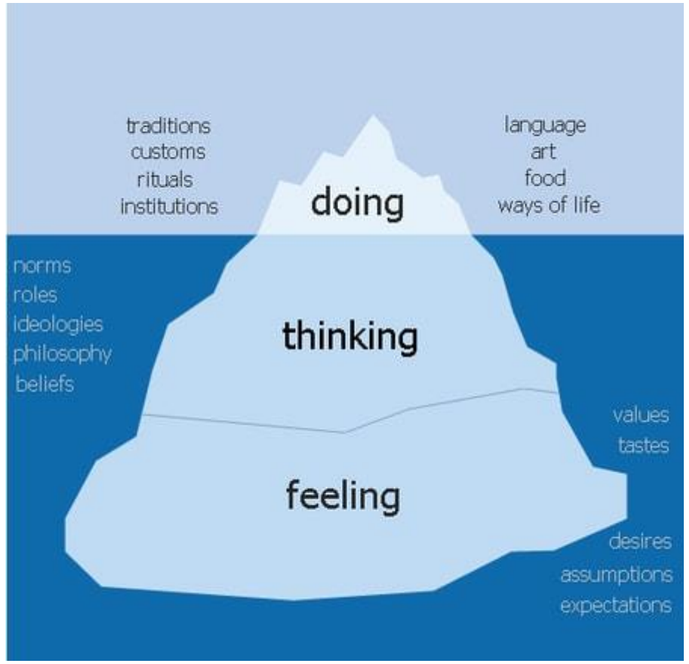

SEAPLANSPACE

Społeczna perspektywa morskich planów

Morskie planowanie przestrzenne (MSP) to publiczny proces analizowania i alokacji przestrzennego i czasowego rozmieszczenia działalności człowieka na obszarach morskich w celu osiągnięcia celów społecznych, ekologicznych i ekonomicznych, które określa się w procesie politycznym (UNESCO,).

Czynniki kształtujące społeczną perspektywę MSP:

- przywiązanie ludzi do morza - ich percepcja i emocje związane z morzem;
- wrażliwość społeczna na zmiany otoczenia, w tym charakter przestrzeni, w której mieszkają od pokoleń;

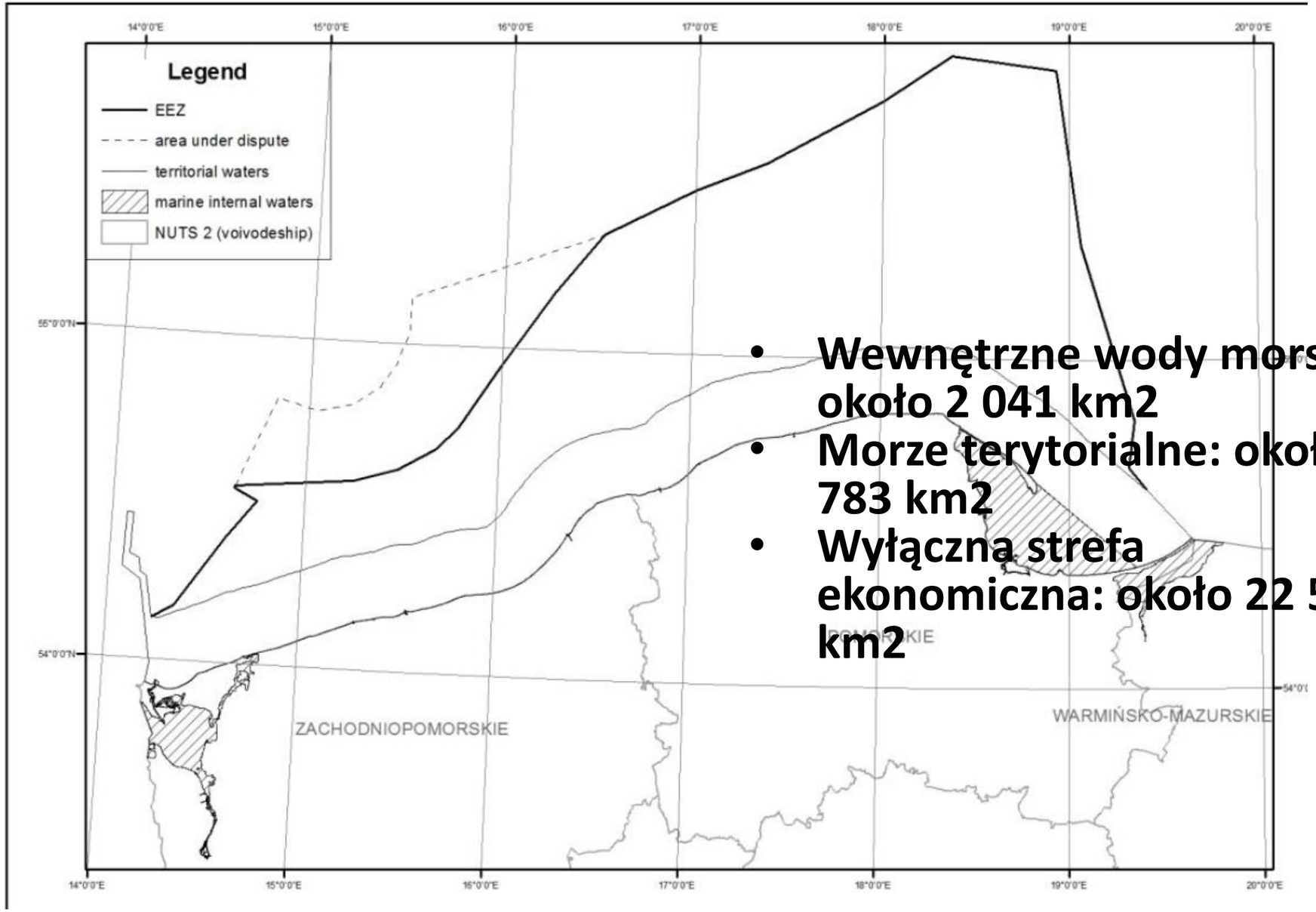

- **Wewnętrzne wody morskie: około 2 041 km2**
- **Morze terytorialne: około 8 783 km2**
- **Wyłączna strefa ekonomiczna: około 22 595 km2**

SEAPLANSPACE

¼ (23,7%) bazy noclegowej Polski jest w gminach nadmorskich (GUS, 2018)

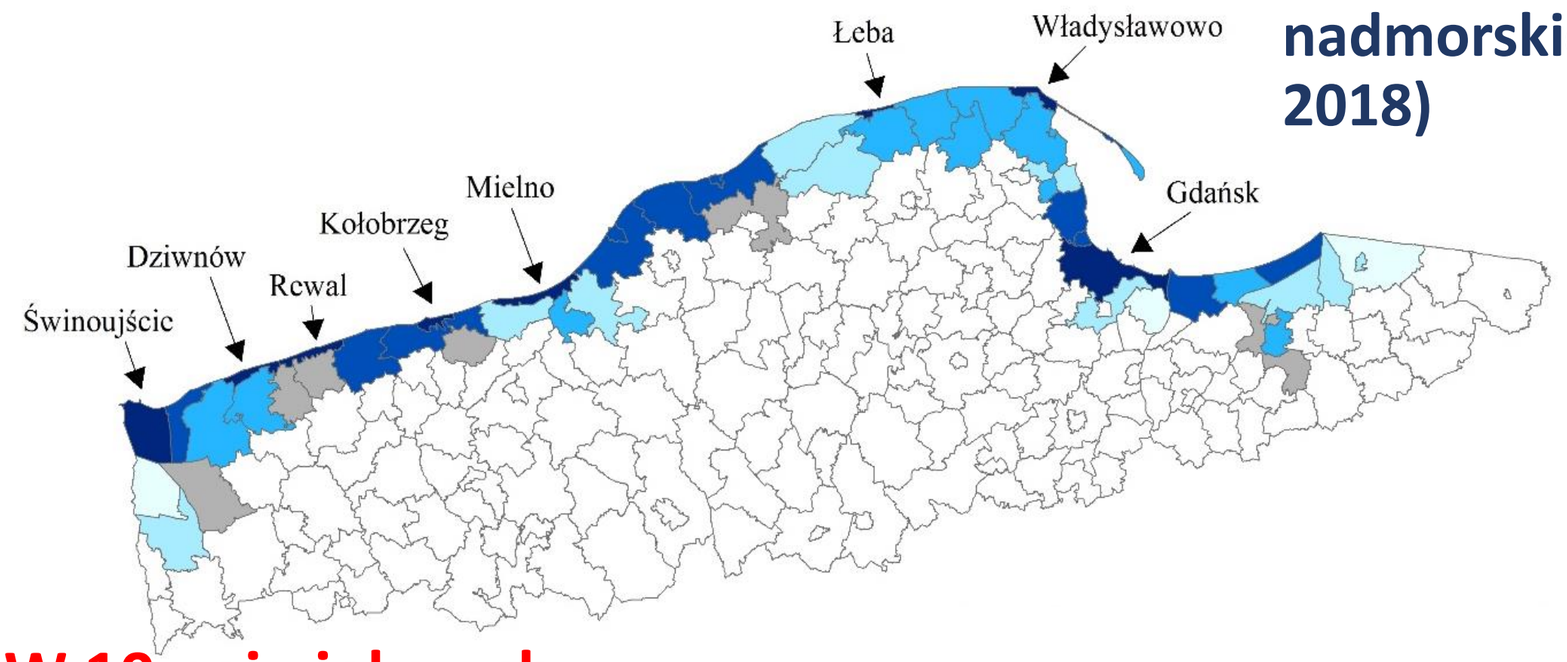

W 10 największych gminach żyje 722.140 mieszkańców

SEAPLANSPACE

¼ (23,7%) bazy noclegowej Polski jest w gminach nadmorskich (GUS, 2018)

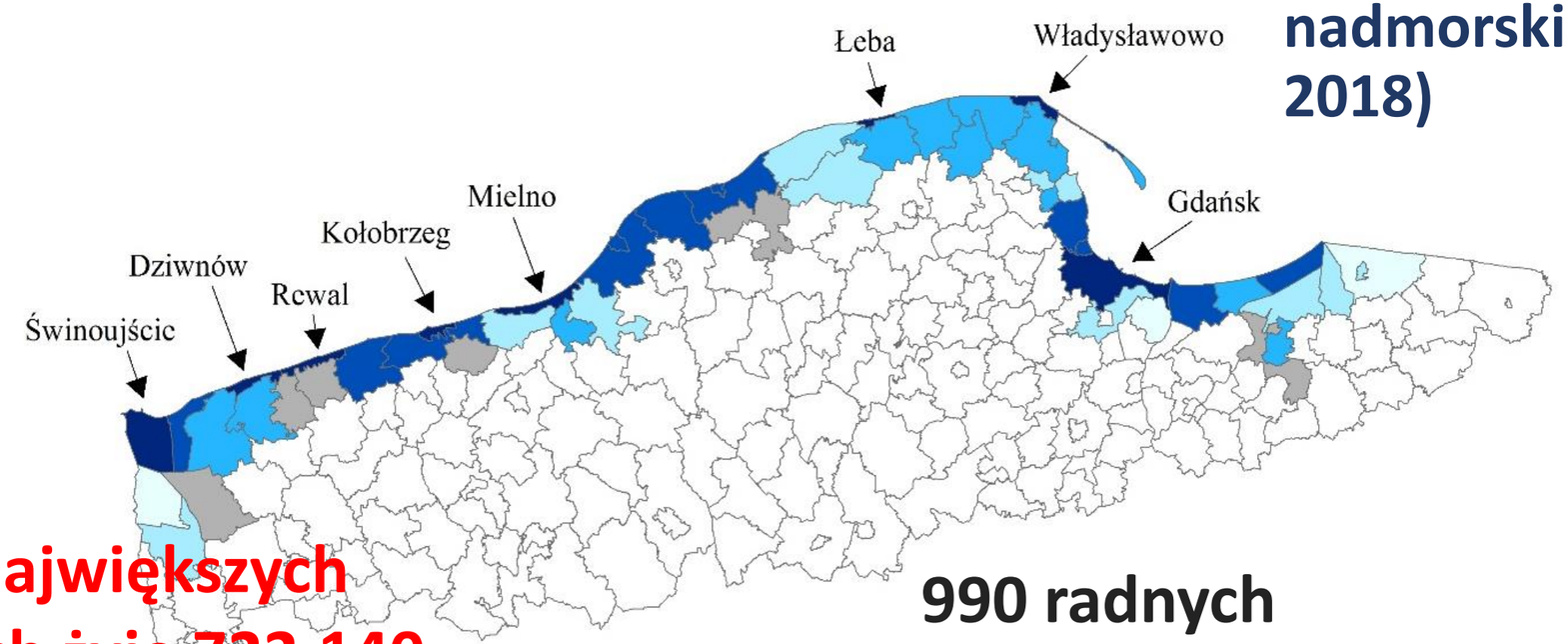

W 10 największych gminach żyje 722.140 mieszkańców

990 radnych
55 wójtów/ burmistrzów/ prezydentów

SEAPLANSPACE

Sposoby wykorzystania przestrzeni morskiej przez człowieka

- Połowy komercyjne
- Połowy handlowe
- Akwakultura morska
- Połowy rekreacyjne
- Rekreacja: żeglarstwo
- Rekreacja: Prywatne jednostki pływające
- Rekreacja: nurkowanie z akwalungiem
- Rekreacja: obserwowanie dzikiej przyrody
- Transport morski: statki towarowe
- Transport morski: cysterny
- Transport morski: przewozy skroplonego gazu ziemnego (LNG)
- Transport morski: statki wycieczkowe
- Wydobywanie piasku i żwiru
- Farmy wiatrowe
- Morska energia odnawialna: fale, pływy, wiatr
- Odnawialna energia: pływowy
- Transport morski
- Utylizacja urobku czerpalnego
- Lotniska
- Zakłady przemysłowe
- Terminale do skroplonego gazu ziemnego (LNG)
- Eksploracja ropy i gazu na morzu
- Rozwój morskich rynków ropy i gazu
- Kable, rurociągi, linie przesyłowe
- Wydobywanie piasku i żwiru
- Farmy wiatrowe
- Morska energia odnawialna: fale, pływy, wiatr
- Odnawialna energia: pływowy
- Energia odnawialna: prądy
- Instalacje do odsalania oceanów
- Miejsca sekwestracji węgla
- Operacje wojskowe
- Ściśle chronione rezerwaty morskie
- Badania naukowe
- Ochrona kulturowa i historyczna

SEAPLANSPACE

Proces i komponenty zaangażowania interesariuszy

UNESCO's *Step-by-step Approach for Marine Spatial Planning toward Ecosystem-based Management*" offers a 10-step guide on how to get a marine spatial plan

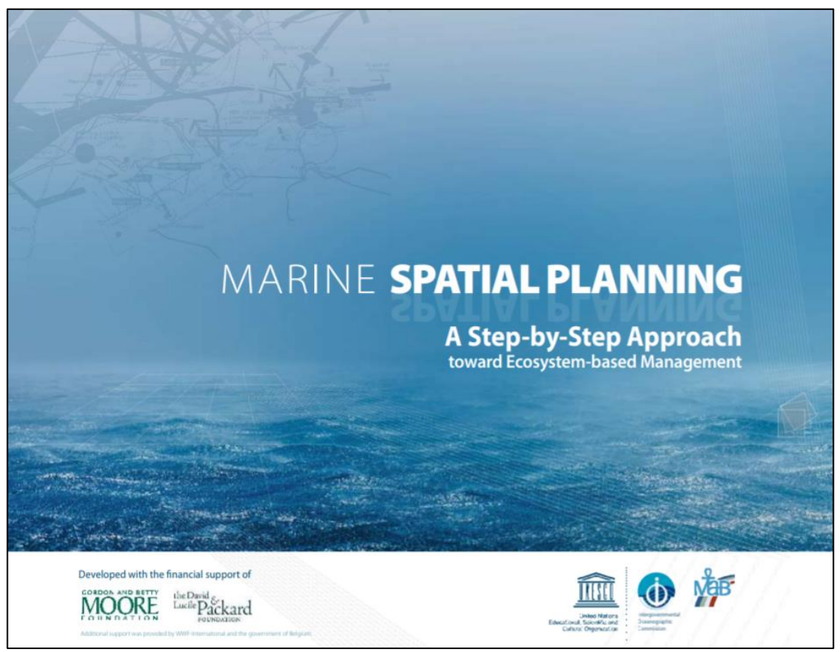

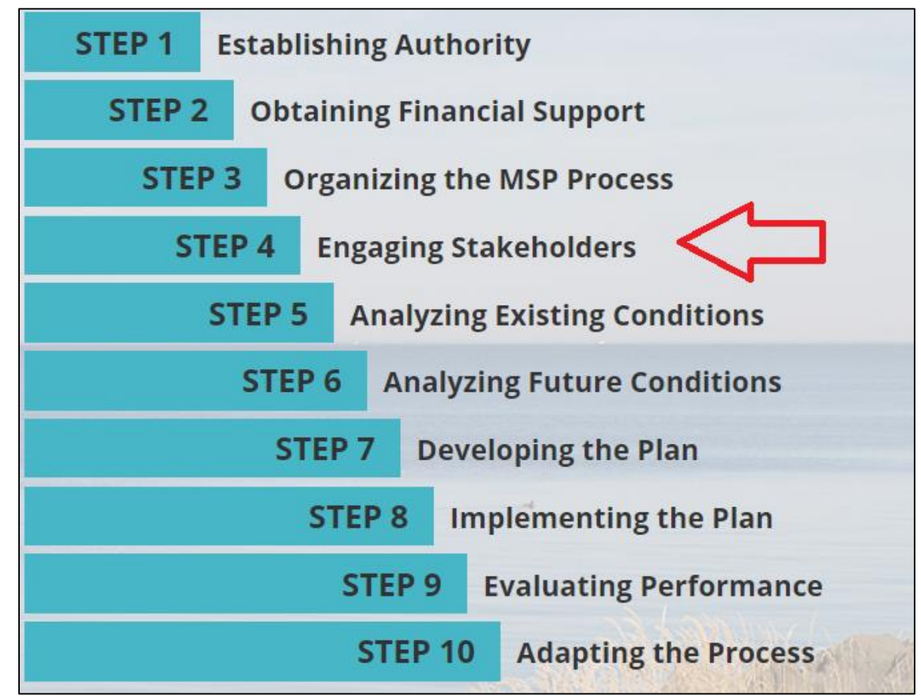

Source: http://msp.ioc-unesco.org/msp-guides/msp-step-by-step-approach

SEAPLANSPACE

Proces i komponenty zaangażowania interesariuszy

Interesariuszami morskich planów zagospodarowania przestrzeni nazywamy jednostki, grupy czy organizacje, które w sposób bezpośredni lub pośredni są lub będą „dotknięci” działaniami związanymi

SEAPLANSPACE

Proces i komponenty zaangażowania interesariuszy

Interesariuszami morskich planów zagospodarowania przestrzeni nazywamy jednostki, grupy czy organizacje, które w sposób bezpośredni lub pośredni są lub będą „dotknięci” działaniami związanymi

Pytania:

1. **Dlaczego włączać?**
2. **Kto powinien być włączony?**
3. **Jak?**

SEAPLANSPACE

Przyczyny włączania interesariuszy do MSP

- Aby zachęcić do "posiadania" planu zagospodarowania przestrzennego, wzbudzić zaufanie między interesariuszami i decydentami oraz zachęcić do dobrowolnego przestrzegania zasad i przepisów
- Aby lepiej zrozumieć złożoność (przestrzenną, czasową i inną) obszaru zarządzania morskiego
- Aby lepiej zrozumieć wpływ człowieka na obszar zarządzania
- Pogłębić wzajemne i wspólne zrozumienie problemów i wyzwań w obszarze zarządzania
- Aby lepiej zrozumieć podstawowe (często zorientowane na sektor) pragnienia, spostrzeżenia i zainteresowania, które stymulują i / lub zakazują integracji polityk w obszarze zarządzania
- Zbadać istniejącą i potencjalną zgodność i / lub konflikty celów wielokrotnego wykorzystania w obszarze zarządzania
- Generowanie nowych opcji i rozwiązań, które mogą nie być rozpatrywane indywidualnie
- Rozszerzenie i dywersyfikacja potencjału zespołu planowania, w szczególności poprzez integrację informacji drugorzędnych i trzeciorzędnych (np. lokalna wiedza i tradycje)

Interesariusze MSP zidentyfikowani w projekcie BaltSeaPlan

GRUPY	SEKTORY
Mali przedsiębiorcy Średni przedsiębiorcy Duzi przedsiębiorcy Naukowcy Małe organizacje pozarządowe Średnie organizacje pozarządowe Duże organizacje pozarządowe Wybierani urzędnicy (lokalni) Wybierani urzędnicy (krajowi) Przedstawiciele administracji publicznej (lokalni) Przedstawiciele administracji publicznej (krajowe) Przedstawiciele administracji publicznej (regionalny). Działacze z branży rekreacja i turystyka Mieszkańcy obszarów przybrzeżnych Opinia publiczna	Rybołówstwo Produkcja morska - energia Piasek i żwir Kable i rurociągi Ochrona i ochrona przyrody Transport (w tym rejs --- wysyłka i rozbudowa portu) Turystyka i wypoczynek Wojsko Wydobycie ropy i gazu

SEAPLANSPACE

Przykłady zrealizowanych projektów MSP

Jak włączać?

Drabina partycypacji Weidemanna i Femersa (1993):

1. prawo do bycia poinformowanym,
2. informowanie opinii publicznej,
3. prawo do sprzeciwu,
4. ograniczone uczestnictwo,
5. udział społeczeństwa w określaniu celów i uczestników,
6. udział społeczeństwa w ocenie ryzyka i rekomendowaniu rozwiązań,
7. udział społeczeństwa w ostatecznej decyzji

Metody partycypacji

Informowanie

- ogłoszenia w oficjalnych dziennikach urzędowych, publiczna prezentacja projektów czy planów,
- publiczne wystawy,
- ulotki,
- broszury,
- biuletyny,
- komunikaty i konferencje prasowe,
- za pomocą lokalnego radia i telewizji, stron, portali intenetowych,
- Wystawy
- Happeningi …

SEAPLANSPACE

Metody partycypacji

Konsultacje:

- sondaże,
- obserwacje terenu,
- wywiady kwestionariuszowe z mieszkańcami,
- okrągłe stoły,
- spotkania dyskusyjne w urzędach,
- rozmowy telefoniczne i spotkania osobiste,
- głosowania internetowe,
- fora obywatelskie,
- panele społeczne, konferencje przyszłości,
- world cafe …

SEAPLANSPACE

Metody partycypacji

Współdecydowanie:

- metody warsztatowe,
- grupy robocze, s
- potkania poświęcone planowaniu społecznościowemu,
- okrągłe stoły,
- głosowania internetowe

Częściowa delegacja mocy decyzyjnej odbywa się za pomocą: zespołów doradztwa społecznego, społecznościowego tworzenia wizji czy referendum, które również jest metodą kontroli obywatelskiej.

SEAPLANSPACE

Skuteczne angażowanie interesariuszy to:

- przestrzeganie zasad standardu AA1000,
- ma jasno określony zakres,
- ma uzgodniony proces decyzyjny,
- skupia się na zagadnieniach istotnych dla organizacji i/lub interesariuszy,
- tworzy możliwości dialogu,
- jest zintegrowane z systemem zarządzania,
- jest przejrzyste,
- zawiera procedury odpowiednie z punktu widzenia angażowanych interesariuszy,
- jest przeprowadzone we właściwym czasie,
- jest elastyczne i uwzględnia sugestie z zewnątrz.

Konflikty społeczne na tle tworzenia i implementacji MSP

Konflikt społeczny to proces wzajemnego oddziaływania na siebie podmiotów, w którym występuje faktyczna bądź wyimaginowana niezgodność celów i interesów. Oddziaływanie to zmierza do wymuszenia zmiany podjętych lub planowanych czynności drugiej strony (Słaboń 2008).

Konflikty społeczne na tle tworzenia i implementacji MSP

konflikty społeczne **dotyczą każdego sporu o możliwości użytkowania i ochrony zasobów środowiska przyrodniczego terenów nadbrzeżnych i morskich**, w których stronę stanowią:

- społeczność zamieszkująca/przebywająca teren (mieszkańcy, turyści),
- lokalna władza samorządowa występująca w jej imieniu,
- jakakolwiek organizacja społeczna (NGO, związek zawodowy, Kościół itp.),
- podmioty gospodarcze (inwestor, grupy zawodowe np. rybacy, pracownicy portu, hotelarze, pracownicy gastronomii),
- eksperci.

Konflikty pomiędzy sektorami

zielony = wspólne interesy *czerwony = konflikt interesów* *żółty = zgodność interesów przy dobrym planowaniu i zarządzaniu.*

	Żegluga	Porty	Turystyka i rekreacja	Wydobycie ropy i gazu	Rurociągi i kable energetyczne	Działalność wojskowa	Infrastruktura brzegowa	Wydobycie piachu i żwiru	Rybołówstwo	Akwakultura	MPA
Energia wiatrowa											
Żegluga											
Porty											
Turystyka i rekreacja											
Wydobycie ropy i gazu											
Rurociągi i kable energetyczne											
Działalność wojskowa											
Infrastruktura brzegowa											
Wydobycie piachu i żwiru											
Rybołówstwo											
Akwakultura											

WWF, *Przyszłość Morza Bałtyckiego. Tendencje rozwojowe. Program WWF na rzecz ochrony Ekoregionu Bałtyckiego*

SEAPLANSPACE

Podłoża konfliktów społecznych

wartości

filozofia życia, religia, tradycja, ideologia;

informacje

brak danych, niepełne, fałszywe, róże punkty widzenia;

relacje interpersonalne i emocje

stereotypy, uprzedzenia, manipulacje;

struktury

podział ról i obowiązków, zła kontrola zasobów;

interesy

rzeczowe – pieniądze, dobra, czas; psychologiczne – zaufanie, szacunek, sprawiedliwość, godność; proceduralne – regulaminy, sposoby działania.

SEAPLANSPACE

Konflikty ekologiczne

Główne interesy stron zaangażowanych w konflikty na przykładzie badań Natura 2000 (Głogowska, Szender, 2013):

- utracone korzyści związane z ograniczeniami w prowadzeniu działalności na tych obszarach,
- chęć realizacji inwestycji, których cele kolidują z celami ochrony przyrody oraz
- chęć utrzymania dotychczasowego sposobu użytkowania

Konflikty lokalizacyjne

Wiele podmiotów, np.:

- inwestorzy (developerzy) zainteresowani jak najszybszym wybudowaniem i uruchomieniem inwestycji;
- obywatele mieszkający w bezpośrednim sąsiedztwie inwestycji i najbardziej narażeni na jej oddziaływanie i bezpośrednie ryzyko;
- władze lokalne;
- mieszkańcy okolicznych miejscowości i regionów; organizacje pozarządowe lokalne, regionalne, grupy lobbingowe; władze centralne;
- niezależne lub rządowe urzędy regulacji;
- organizacje ogólnokrajowe lub międzynarodowe

Społeczny opór wobec niechcianych inwestycji

Syndrom **NIMBY** (Not In My Backyard) - nie na moim podwórku, w Polsce znane też jako nie w moim ogródku.

Warianty syndromu NIMBY:

- **NIMEY** (Not IN My Election Year) - nie w roku moich wyborów; NIMTOF (Not In My Time of Office) - nie w trakcie mojej kadencji;
- **LULU** (Locally Unacceptable Land Use) - niechciane przez społeczność zagospodarowanie terenu;
- **BANANA** (Build Absolutely Nothing Any-time Near Anyone) - odstąpienie od inwestycji jakichkolwiek i gdziekolwiek

Czynniki wpływające na występowanie konfliktów społecznych

- narzucenie inwestycji w danej miejscowości „z zewnątrz”;
- nieznajomość technologii;
- pomijanie obaw miejscowej ludności i brak włączania jej w proces decyzyjny; inwestycja nie przynosi lokalnych korzyści;
- stosowanie polityki faktów dokonanych

SEAPLANSPACE

Czynniki wpływające na występowanie konfliktów społecznych

- narzucenie inwestycji w danej miejscowości „z zewnątrz";
- nieznajomość technologii;
- pomijanie obaw miejscowej ludności i brak włączania jej w proces decyzyjny; inwestycja nie przynosi lokalnych korzyści;
- stosowanie polityki faktów dokonanych

Akceptacja społeczna jest większa dla projektów które są:

- lokalnie zakorzenione;
- dają korzyści lokalne;
- tworzą ciągłość z istniejącymi strukturami fizycznymi, społecznymi i kognitywnymi;
- stosują dobre procedury komunikacyjne i partycypacyjne.

SEAPLANSPACE

Konflikty na tle użytkowania przestrzeni

podejście defensywne
rozwiązaniem konfliktu następuje dopiero w momencie jego wystąpienia lub wówczas, gdy konflikty występują z takim natężeniem, że ich uwzględnienie staje się nieuniknione

podejście ofensywne
przewidywanie lub próba przewidywania oraz usunięcia przyczyn i warunków wystąpienia potencjalnych konfliktów

SEAPLANSPACE

Sposoby na unikanie konfliktów społecznych na tle lokalizacji inwestycji

- przejrzysty, dostępny i łatwy mechanizm składania skarg
- szkolenie w zakresie świadomości społecznej i kulturowej dla wykonawców projektów – możliwe napięcia między miejscowymi a przyjezdnymi pracownikami
- dbałość o zdrowie i bezpieczeństwo w społeczności – szczególnie: hałas, wibracje, tworzenie pyłu, ruch transportowy, emisje i jakość powietrza

SEAPLANSPACE

Społeczna percepcja ryzyka (ujęcie psychologiczne)

Poziomy percepcji (postrzegania) ryzyka:

- poziom zaufania do władz;
- wyznawane wartości;
- siła przywiązania do lokalnej społeczności;
- poczucie kontroli zarówno osobistej jak i grupowej.

SEAPLANSPACE

Społeczna percepcja ryzyka (ujęcie psychologiczne)

POZIOM ZAUFANIA DO WŁADZ
osoby, które przejawiały niższy poziom zaufania do rządu, bardziej obawiały się zagrożenia związanego z awarią elektrowni atomowej.
Ważnym czynnikiem związanym z zaufaniem do rządzących jest także spostrzegane ryzyko korupcji oraz malwersacji finansowych

Społeczna percepcja ryzyka (ujęcie psychologiczne)

WYZNAWANE WARTOŚCI
te obszary życia, które są najwyżej cenione przez jednostki – inaczej cele życiowe, które kierują wyborami, postawami i zachowaniami.

Dwubiegunowa struktura wartości wg Schwartza:

- otwartość na zmiany (poszukiwanie stymulacji i nowości, wartości hedonistyczne) vs. wartości konserwatywne (tradycja, bezpieczeństwo, konformizm).
- transcendencja Ja - przekraczania własnego egoistycznego interesu (np. zwracanie uwagi na wartość natury, czy dbanie o dobro innych ludzi) vs. biegun wartości ukierunkowanych na rozwój Ja (władza, osiągnięcia).

SEAPLANSPACE

Społeczna percepcja ryzyka (ujęcie psychologiczne)

SIŁA PRZYWIĄZANIA DO LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI

- silnie rozwinięta tożsamość grupowa zwiększa prawdopodobieństwo działania w interesie członków grupy własnej

SEAPLANSPACE

Społeczna percepcja ryzyka (ujęcie psychologiczne)

POCZUCIE KONTROLI ZARÓWNO OSOBISTEJ JAK I GRUPOWEJ

- Poczucie wpływu na otoczenie i kontroli jest bardzo ważną ludzką potrzebą
- Większe poczucie kontroli - mniejszego spostrzeganie ryzyka
- Poczucie kontroli grupowej zwiększa prawdopodobieństwo angażowania się w zachowania chroniące grupę i przynoszące jej wymierne korzyści

SEAPLANSPACE

Społeczna percepcja ryzyka (ujęcie psychologiczne)

- Szukamy potwierdzenia naszych przekonań i tez, a informacje z nimi sprzeczne ignorujemy albo pomijamy w naszych rozważaniach;
- Ludzie mają tendencję do dostrzegania głównie pozytywnych aspektów rzeczy, zjawisk czy technologii, które są przez nich lubiane oraz głównie negatywnych charakterystyk zjawisk, które są przez nich nielubiane.

Podsumowanie cele MSP

- projektowanie (rozdzielanie) przestrzeni morskiej (*seaspace*) dla osiągnięcia równowagi w wykorzystaniu dostępu do obszarów morskich i ich zasobów we współpracy wszystkich zainteresowanych podmiotów;

- zapobieganie konfliktom oraz minimalizowanie sporów przez przestrzenne oddzielnie zakresów użytkowania morza i zwalczenie tych form użytkowania, które są niemożliwe do pogodzenia na morzu;

SEAPLANSPACE

Podsumowanie_zasady MSP

1. Zasada przejrzystości
2. Zasada ekosystemowa

SEAPLANSPACE

Podsumowanie_zasady MSP

1. Zasada przejrzystości

- Uczestnictwo i przejrzystość polegają na zaangażowaniu, na jak najwcześniejszym etapie, wszystkich organów i zainteresowanych podmiotów, w tym m.in.: gmin nadmorskich, regionalnych organów samorządu terytorialnego, w proces MSP, i włączeniu do tego procesu społeczności lokalnych.

SEAPLANSPACE

Podsumowanie_zasady MSP

2. Zasada ekosystemowa

- Podejście ekosystemowe oznacza, że w zarządzaniu działalnością człowieka zostaną łącznie spełnione następujące warunki:
  - wpływ na ekosystem planowanej działalności człowieka będzie utrzymywany na poziomie umożliwiającym osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu ekologicznego środowiska;
  - zostanie zachowana zarówno zdolność do prawidłowego funkcjonowania ekosystemu, jak i odporność na zmiany środowiskowe, powstałe w wyniku działalności człowieka;
  - zostanie umożliwione jednoczesne, trwałe i zrównoważone użytkowanie zasobów i usług ekosystemowych przez obecne i przyszłe pokolenia.

SEAPLANSPACE

Mapowanie interesariuszy MSP

INTERESARIUSZEM MOŻE BYĆ **KAŻDY** KTO WYSTĘPUJE W SFERZE ODDZIAŁYWANIA LUB FIGURUJE NA LIŚCIE ODBIORCÓW PROJEKTU NAWET JEŚLI NIE WYKAZUJE NAJMNIEJSZEGO ZAINTERESOWANIA.

Formy powiązania interesariuszy z projektem (Pawłowska, 2010):

1. Wspieranie lub negowanie
2. Zysk lub starta na projekcie
3. Wzmocnienie lub zagrożenie interesariuszy przez projekt
4. Aktywni zwolennicy lub przeciwnicy w postępach projektu

SEAPLANSPACE

Mapowanie interesariuszy MSP

1. opracowanie listy kategorii poszczególnych grup/podmiotów
2. przypisanie im priorytetów z uwzględnieniem
   - siła/wpływ (duży, średni, mały),
   - wsparcie (pozytywne, neutralne, negatywne),
   - oddziaływanie (duże lub małe),
   - oczekiwania/potrzeby (silne, średnie słabe)
3. „przeniesienie” tych o najwyższym priorytecie na tabelę

SEAPLANSPACE

Macierz wpływu/zaangażowania

Źródło: http://szkolaplanowania.pl/dobre_praktyki-36?fbclid=IwAR1JDRQ7nsI067PBqHyQQ-YUyIJVBdGhC1p4uoVALOYMSEg-NEtI9QDhXG4

SEAPLANSPACE

Studia przypadków

- PRZYPADEK 1 OCHRONA BRZEGÓW MORSKICH
- PRZYPADEK 2 WYDOBYCIE WĘGLOWODORÓW
- PRZYPADEK 3 TRZCINOWISKA
- PRZYPADEK 4 ZRZUT CIEPŁEJ WODY (ELEKTROWNIA JĄDROWA)

SEAPLANSPACE

Efektywność technik komunikowania

- Grupa I – spacer badawczy; Panel Obywatelski – szczególna koncentracja na rozpoznaniu oczekiwań i informowaniu przedstawicieli tej grupy.
- Grupa II – wywiad indywidualny, badanie CAWI – zaproszenia indywidualne.
- Grupa III – World cafe, spotkania otwarte, sondaż deliberatywny. Dążymy do umożliwienia publicznego wyrażenie opinii.
- Grupa IV – cykl artykułów, konkursy, kampanie edukacyjne/informacyjne, wydarzenia, ogłoszenia w mediach. Udostępniamy aktualizacje z przebiegu projektu, docieramy do nich przez bardziej „luźne” formy przekazu

Bariery dla procesu partycypacji w procedurze planistycznej z perspektywy mieszkańca

- Brak transparentności i informacji o zakresie partycypacji
- Niewłaściwy i niedostosowany do odbiorcy sposób komunikowania
- Poczucie, że decyzje podejmowane są za ich plecami
- Brak wiedzy i przyzwyczajenia do udziału w dyskusjach publicznych
- Postrzeganie danej sprawy jedynie z perspektywy własnej
- Obojętność wobec spraw publicznych
- „Zawsze” nieodpowiedni czas konsultacji
- Przekonanie, ze wszystkiemu winni są urzędnicy, zarzucanie złej woli
- Brak akceptacji dla ograniczeń
- Brak zaufania

SEAPLANSPACE

Literatura

Biniek, P. (2017). Rozwój morskiej energetyki wiatrowej w Polsce – analiza potencjalnych konfliktów społecznych. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, 31(4), 157–168.

Głogowska M., Szendera M., Chmielewski W., (2013). Konflikty społeczne na obszarach Natura 2000 w Polsce. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, 2013, T. 13. Z. 4(44) s. 31–41, http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.baztech-e80f64e9-672f-4f3a-8264-9e3b102d7092/c/Glogowska.pdf)

Łucki, Z., Misiak, W. (2012). Energetyka a społeczeństwo. Aspekty socjologiczne, PWN, Warszawa.

Mrozowska S., Kiejwska B., Besta T. (2014). Społeczny wymiar procesu wdrażania energetyki jądrowej w Polsce, Ekoatom, nr 13/2014. S 13-27, https://www.wnp.pl/energetyka/spoleczny-wymiar-procesu-wdrazania-energetyki-jadrowej-w-polsce,238211.html

Mrozowska S., Kijewska B. (2015). Włączanie interesariuszy (*stakeholder involvement*) w proces wdrażania energetyki jądrowej w Polsce, [w:] Przestępczość w XXI wieku, red. E. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau, Warszawa: Wolters Kluwer, s. 247-266.

Pawłowska K. (2010), Zanim wybuchnie konflikt. Idea i metody partycypacji społecznej w ochronie krajobrazu i kształtowania przestrzeni, tom A, Kraków: Fundacja Partnerstwo dla Środowiska.

Wybrane materiały szkoleniowe:

AA1000 Stakeholder Engagment Standard (2011), https://aa1000ses.files.wordpress.com/2011/11/aa1000ses2011_pre-publication-copy_v1-007nov11.pdf

2nd International Marine/Maritime Spatial Planning Conference (UNESCO, Paris, 15-17 March 2017, **#MSP2017Paris: Session 4 - Engaging stakeholders in MSP**, https://www.youtube.com/watch?v=B1Yxv814Ahk.

MSP: Step-by-Step Approach, http://msp.ioc-unesco.org/msp-guides/msp-step-by-step-approach/

Stakeholder involvement techniques. Short Guide and Annotated Bibliography, Nuclear Energey Agency OECD 2004, https://www.oecd-nea.org/rwm/reports/2004/nea5418-stakeholder.pdf

Strony www:

BaltSeaPlan - Baltic Sea region programme "Introducing Maritime Spatial Planning in the Baltic Sea" (2009–12), http://www.baltseaplan.eu/

ADRIPLAN - ADRiatic Ionian maritime spatial PLANning (2013-15), http://adriplan.eu/

SIMCELT- promoting practical cross-border cooperation between EU countries on the implementation of the maritime spatial planning directive in the Celtic Seas (2015-17), http://www.simcelt.eu/wp-content/uploads/D9_Stakeholder-Engagement-at-Local-Transboundary-Level.pdf

Baltic SCOPE - Cross-border solutions in Baltic maritime spatial plans (2015-17) http://www.balticscope.eu/

SUPREME – Supporting maritime spatial Planning in the Eastern Mediterranean (2017-18), http://www.msp-supreme.eu/

SEAPLANSPACE